BÖLÜM 5

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA GIJGIR- VE GAJGAJ SÖZCÜKLERİNİN EJDERHA İMGESİYLE İLGİSİ

Özlem ERCAN[1]

GİRİŞ

Klasik edebiyatta ejderha, renk ve şekil olarak aha ve dumana, kötücül yönüyle şeytana, onun sahip olduğu güç açısından kaleme, yüklendiği bereket ve şifa anlamları sebebiyle âb-ı hayâta, hazine bekçisi sıfatıyla ilahî nurların tesirindeki arife, âşığa engel olan ve büyü yapıp ejder gibi istiflenmiş sevgilinin saçına benzetilir. Bazen de ilahî tecelli neticesinde nefsi ortadan kaldırma gayreti içinde âşığın Allah'ı müşahede etme isteğini anlatmaya yönelik beyitlerde ejder; asa, ateş, tecelli ve Tur Dağı gibi imgelerle birlikte kullanılır. Bunlar dışında kimi zaman arifin gücünü kimi zaman şairin yazma kudretini ifade etmek için şair, ejderi her şeye galebe gelecek kudrette bir varlık olarak tasavvur eder. Şiirlerde yedi başlı, zehirli, timsah şekilli, başı ejder vücudu aslan ve yılankavi olarak tasvir edilen ejderha bazen ayaklı ve kanatlı bazen yılan gibi, kanatsız olarak hayal edilmiştir. (Ercan, 2021) Ejderhanın şekli ve yaradılışına ilişkin bazı beyitlerde ise onun sesini ifade etmekte kullanılan gıj- ve bu sözcükten türediği anlaşılan gajgaj sözcükleri dikkat çeker.

Tietze'ye göre "gıjgır-/kıjgır-: gij ses taklidi kelimeden (b. gıjla-) -gır- genişlemesiyle (b. bağır-) teşkil edilen ses taklidi fiil."dir. (Tietze, 2016) *Divânü Lügâti't-Türk*'te rastlanmayan gıj- sözcüğü ile ilgili anlamlar sözlüklere şöyle yansır: Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanıp yayımlanan *Derleme Sözlüğü*'nde gıjgırmak: 1. Ateş alevlenmek, harlanmak (Bor-Niğde); 2. Deve bağırmak (Amasya); gıjgurmak: Arka arkaya tutunup karda kaymak (Ağın-Elazığ); gıjkurmak: Arka arkaya tutunup karda kaymak (Ağın-Elazığ) (DS/III: 2017); kıjgırmak: Ateş kuvvetlenmek, alevlenmek (Bahçeli/ Bor – Niğde); kıjkırmak: Ateş kuvvetlenmek, alevlenmek (Bor-Niğde); kıjgırmak: Ekşimek (Amasya) (DS/IV: 2792) anlam-

[1] Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, ozlemercan@uludag.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-0767-0045

DOI: 10.37609/akya.3832.c1020

Kûyüñ rehine sepdüm dîdemden akan yaşum

Nazm 30 (Erdemir, 2018)

Ey salınan servim, ey şuh büyüleyici aya benzeyen (sevgilim), bu sinemi ve hem de başımı, okuna nişan (tahtası) eyledim. Ey kâkülü ejderim, ey kaşları hilalim, gözümden akan gözyaşımı mahallenin yoluna serptim.

SONUÇ

Sonuç olarak gij ses taklidi kelimeden -gır- genişlemesiyle ortaya çıkan ve ses taklidi bir fiil olan gıjgır- / kıjgır-, Klasik Türk Edebiyatı metinlerinde bir hayvanın haykırması anlamında kullanılmasının yanında daha çok ejderha sesi ile ilişkilendirilmiştir. Herhangi bir sözlükte yer almamakla birlikte gıj- sözcüğünden türediği düşünülen gajgaj sözcüğünün de tespit edilebilen tek beyitte ejderha anlamında kullanıldığı görülmüştür.

KAYNAKLAR

Abiha, B. Ç. (2014). *Anadolu Türk kültür geleneğinde Şahmaran*. Doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Akalın, Ş. H. (1988). *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, Saltuk-nâme*, C. II. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Arslan, M. (2023). Süleymân-nâme'nin 60. cildinde yer alan 'iñrenü, gümrenü ve ġıjġırmaḳ' sözcüklerinin arkaik incelemesi. Dinçay Köksal & ark. (Ed.), *Ulead 2023 Annual Congress 17th International Congress on Research in Education* içinde (s. 179-187). Ankara: Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Derneği.

Boşnak, S. (2022). *Muhyî Çelebi-Selimnâme (giriş-metin-dizin-tıpkıbasım)*. Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Bozdağ, S. (1999). *Eski Anadolu Türkçesinde fiillerin tasnifi*. Yüksek lisans tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Bulut, S. & Yavuz, S. (2018). 18. yüzyılda Anadolu'da müstensih Derviş Mustafa tarafından istinsah edilen Şehnâme çevirisi ve bu çeviride yer alan Türkiye Türkçesi ağızlarına ait sözcükler. *Turkish Studies*, 13 (5), 571-602. Doi: 10.7827/TurkishStudies.13175

Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Doğan, T. (2013). Tikantepe ağzının söz varlığından derlemeler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 105-132. Doi: 10.1501/MTAD.10.2013.1.6

Ercan, Ö. (2014). *Sâfî Divanı*. Bursa: Gaye Kitabevi.

Ercan, Ö. (2021). Sâfî Divanı'nda ejderha. Gülnaz Kurt & Mehmet Galip Zorba (Ed.), *Filoloji alanında araştırma ve değerlendirmeler* içinde (s. 85-108). Ankara: Gece Kitaplığı.

Erdem, S. (2011). *Derleme ve tarama sözlüklerindeki ortak maddelerin karşılaştırılması (fiil)*. Yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Erdemir, A. (2018). Sultan II. Osman (Fârisî) ve Divançesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21, 161-234.

Hirik, E. (2019). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin grameri: fiil*. Kayseri: Kimlik Yayınları.

Kubbealtı Lugati (2025). (08.09.2025, https://lugatim.com/s/evren)

Isparta, S. (2006). *17. yüzyılda yazılmış mensur Şehnâme tercümesi (291a-320b)*. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.

Karakaya, T. (2019). *Başkurt Türkçesinde fiil türeten ekler ve fonksiyonları*. Yüksek lisans tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Kavaklıyazı, A. (2019). *Kastamonulu Yûsuf'un Muhammediye'si (inceleme-metin)*. Konya: Palet Yayınları.

Köksal, M. F. (2018). *Uzun Firdevsî manzum Vilâyet-nâme, Vilâyet-nâme-i Hâcî Bektaş Velî-i Horasanî (tenkitli metin)*. Ankara: Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları.

Köprülü, F. (1993). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Omuralieva, A. (2020). Türkçede ses yansımalı fiiller türeten +Kır- eki üzerine. *Folklor Akademi Dergisi*, 3 (1), 99-130.

Tepeli, Y. (1994). *Yeminî'nin Fazîletnâmesi (inceleme-metin-gramatikal indeks)*. C. I. Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Tietze, A. (2016). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati*. C. III. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Toparlı, R. (2000). *Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmânî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yekbaş, H. (2011). *Sebzî Divanı (inceleme-tenkitli metin)*. Doktora tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Yıldırım, Ü. & Yıldırım, A. (2018). Emrî'nin şiirlerinde arkaik / eskicil kelimeler ve unsurlar. Bülent Kırmızı & Bahar İşigüzel (Ed.), (ss. 769-786). *Karaman Uluslararası 1. Dil ve Edebiyat Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (s. 769-786). Konya: Aybil Yayınları.

Zülfikar, H. (1995). *Türkçede ses yansımalı kelimeler*. Ankara: TDK Yayınları.